

Eligiusz Małolepszy, Arkadiusz Płomiński

Kultura fizyczna i turystyka w szkołach rolniczych oraz w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej

Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika 22, 467-478

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eligiusz MAŁOLEPSZY
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Kultura fizyczna i turystyka w szkołach rolniczych oraz w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej

Celem pracy jest przedstawienie kultury fizycznej i turystyki w szkołach rolniczych oraz Wiejskich Uniwersytetach Ludowych (WUL) w II Rzeczypospolitej. W zakresie stanu badań odnoszących się do dziejów kultury fizycznej i turystyki na wsi największe znaczenie posiadają publikacje E. Małolepszego¹.

W okresie międzywojennym nastąpił rozwój szkolnictwa zawodowego – rolniczego – w Polsce. W 1920 r. istniały 52 szkoły rolnicze, które kształciły 1182 uczniów; w 1925 r. liczba szkół rolniczych wzrosła do 90, a uczniów do 3010; w 1929 r. było 127 szkół i 5697 uczniów; w 1939 r. było 186 szkół rolniczych². Trudny był dostęp młodzieży wiejskiej do szkolnictwa średniego i wyższego. Według stanu na rok szkolny 1930/1931 na ogólną liczbę uczniów w szkołach średnich – 216 600, dzieci rolników (posiadających gospodarstwa rolne poniżej 50 ha) było 20 900 (10,3%); w szkolnictwie wyższym w roku akademickim 1928/1929 na ogólną liczbę studentów – 43 600, dzieci rolników (posiadających gospodarstwa rolne poniżej 50 ha) było 3100 (około 9,8% ogólnej liczby młodzieży akademickiej)³. Jak pisze Kazimierz Maj, „Obecnie [1936 r. – dopełnienie Autora] liczba młodzieży chłopskiej w uczelniach wyższych jest mniejsza. Bieda na wsi jest tego przyczyną”⁴.

¹ M.in. E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004, ss. 242.

² Tamże, s. 14.

³ K. Maj, *Ruch młodzieży wiejskiej jako postępowy ruch chłopski*, Warszawa 1936, s. 86–87.

⁴ Tamże, s. 87.

W środowisku wiejskim, w upowszechnianiu aktywności fizycznej ważne znaczenie posiadała działalność szkół rolniczych. Władysław Kawałek – członek Koła Młodzieży Wiejskiej (KMW) w Granatowie – uważał, że „wieś nie docenia sportu, a jeżeli on jest na wsi uprawiany, to najwięcej w Szkole Rolniczej, a następnie w nielicznych tylko Kołach Młodzieży Wiejskiej i innych organizacjach młodzieżowych”⁵. Jak pisze J. Trzciniński, „Szkoly Rolnicze wskazują młodzieży drogę do wspólnych poczynań, których wynikiem będzie dla rolnika poszczególne – dobrobyt, dla całości – kultura wsi”⁶.

Na terenie Wielkopolski szkoły rolnicze (męskie) istniały m.in. w Janowcu, Kępnie, Koźminie, Lesznie, Międzychodzie, Nowym Tomysłu, Ostrowie Wlkp., Poznaniu, Środzie Wielkp., Wolsztynie i Wrześni. W Szkole Rolniczej w Środzie Wlkp. (2-zimowa, 3-semesteralna) proces dydaktyczny podzielony był na trzy semestry (okresy)⁷. Zajęcia semestru I były realizowane w okresie od 5 listopada do 31 marca. Program I semestru przewidywał przedmioty zawodowe: produkcję roślinną, produkcję zwierzęcą, ogrodnictwo, rachunkowość rolną; prace warsztatowe: rymarstwo, stolarstwo, koszykarstwo i inne; przedmioty ogólnokształcące: religia, język polski, nauka o Polsce współczesnej, rachunki, higiena, śpiew, przysposobienie wojskowe; prace świetlicowe i społeczno-rolnicze. Semestr drugi przewidziano w terminie od 1 kwietnia do 5 listopada. W tym okresie uczeń realizował zajęcia praktyczne we własnym gospodarstwie (ewentualnie gospodarstwie rodziców). Ostatni semestr realizowano w terminie od 5 listopada do 31 marca. Na program III semestru składały się następujące przedmioty i zagadnienia: pogłębienie i uzupełnienie szczegółowej uprawy roślin, szczegółowej hodowli i żywienia zwierząt domowych, ogrodnictwo i pszczelarstwo, organizacja i prowadzenie gospodarstw, informacje z zakresu spółdzielczości; przedmioty ogólnokształcące: religia, język polski, nauka o Polsce współczesnej, rachunki, higiena, śpiew, przysposobienie wojskowe; prace warsztatowe, zajęcia świetlicowe oraz społeczno-rolnicze⁸. Opłata za semestr I i III wynosiła po 25 zł, natomiast II był bezpłatny. Do szkoły były przyjmowane osoby, które ukończyły 17 lat i nie przekroczyły 24 roku życia.

Szkoły rolnicze męskie prowadziły także działalność dydaktyczną opartą o 11-miesięczny program nauczania, m.in. w Mieczysławowie k. Kutna oraz Mokrzeszowie k. Tarnobrzegu⁹. W ramach przygotowania uczniów do pracy społecznej w szkołach prowadzono m.in.: zajęcia straży pożarnej, sport i przysposobienie wojskowe. Realizacja kursu przysposobienia wojskowego w szkole rolniczej zapewniała skrócenie służby wojskowej o 3 miesiące¹⁰. W Szkole Rol-

⁵ „Młoda Wieś” (Łuck) 1939, nr 7, s. 13.

⁶ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (AZHRL), Szkoły Rolnicze, [b.r.w.], s. 5.

⁷ Tamże, s. 8–15.

⁸ Tamże.

⁹ „Młoda Polska” 1930, nr 1, s. 15.

¹⁰ Dla osób, które osiągnęły II stopień przysposobienia, wojskowego przewidziano ulgę w służbie wojskowej. Taka osoba rozpoczynała 3 miesiące później służbę wojskową.

niczej w Trzyciążu (województwo kieleckie) realizowano sekcję wycieczkową i sportową. Oprócz sekcji prowadzono zajęcia sportu i przysposobienia wojskowego w ramach zajęć obligatoryjnych¹¹.

Na terenie województwa poznańskiego szkoły rolnicze żeńskie (Publiczne Szkoły Przysposobienia Gospodyń Wiejskich) prowadziły działalność w Odolanowie (powiat Ostrów Wlkp.), Tuchorzy (powiat wolsztyński) i Witkowie (powiat gnieźnieński)¹². Program dydaktyczny w tego typu placówkach był realizowany w ciągu 11 miesięcy i rozpoczął się w dniu 15 stycznia. Szkoły Rolnicze Żeńskie miały „na celu praktyczne zaznajomienie uczennic z zasadami prawidłowego organizowania i prowadzenia tych działów gospodarstwa wiejskiego, które całkowicie bądź tylko częściowo należały do zakresu prac gospodyni wiejskiej”¹³. W programie nauczania realizowano przedmioty zawodowe z zakresu organizacji i prowadzenia gospodarstwa rodzinnego: urządzenia i prowadzenia domu, odżywiania rodziny, hodowla i użytkowanie zwierząt, uprawę roślin, ogrodnictwo, pszczelarstwo, higienę; przedmioty pomocnicze: religia, język polski, nauka o Polsce współczesnej, rachunki, śpiew i wychowanie fizyczne (ćwiczenia cieleśne). Do szkół rolniczych żeńskich były przyjmowane kandydatki, które ukończyły 16 lat, a zajęcia były przeznaczone „wyłącznie dla córek włościańskich”. W zakresie szkolnictwa rolniczego żeńskiego przewidziano także Szkoły Wędrowne Żeńskie (3-miesięczne). W placówkach tych realizowano skrócony program kształcenia (program właściwy realizowano w ramach 11-miesięcznych szkół rolniczych żeńskich). W programach „szkół wędrownych” przewidziano zajęcia higieny: „ogólne wiadomości o człowieku, higiena osobista i społeczna, choroby społeczne i zakaźne, pierwsza pomoc w nagłych wypadkach, higiena matki i dziecka”¹⁴. Szkoła Rolnicza Wędrowna Żeńska istniała m.in. w Witkowie.

Czasopisma wiejskich organizacji młodzieżowych propagowały i upowszechniały kształcenie młodzieży wiejskiej w szkołach rolniczych, w których programach było miejsce na aktywność fizyczną. O programie i realizacji wychowania fizycznego w szkołach rolniczych pisała redakcja „Wici”. W 1928 r. uczniowie Szkoły Rolniczej w Łowiczu przeprowadzili pokaz ćwiczeń gimnastycznych z okazji wizyty w szkole ówczesnego prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego¹⁵. W Szkole Rolniczej w Łowiczu uczniowie codziennie przeprowadzali 15-minutową gimnastykę poranną oraz każda klasa realizowała 3 godziny wychowania fizycznego w tygodniu.

W programie Państwowej Szkoły Rolniczej dla dziewcząt na Gołotczyźnie (powiat ciechanowski) 31 godzin poświęcano na higienę i ratownictwo¹⁶. Na

¹¹ „Młoda Polska” 1930, nr 21, s. 16.

¹² AZHRL, Szkoły Rolnicze, [b.r.w.], s. 20–25.

¹³ Tamże, s. 20.

¹⁴ Tamże, s. 28–29.

¹⁵ „Wici” 1928, nr 4.

¹⁶ „Nasza Drużyna” 1921, nr 33, s. 12.

Gołotczyźnie oraz w Szkole Rolniczej męskiej w Bratnem (powiat ciechanowski) działał tzw. wydział sportowy. W ramach pracy wydziału wygłaszano referaty o tematyce rozwoju fizycznego młodzieży i sporcie, prowadzono prace komisji sportowej, realizowano ćwiczenia i współzawodnictwo sportowe, urządzało wycieczki¹⁷.

Wychowanie fizyczne i sport systematycznie było realizowane w Szkole Rolniczej w Dobryszyczach¹⁸. Proces kształcenia w szkole realizowany był przez 11 miesięcy (od 15 stycznia do 15 grudnia). W programie dydaktycznym szkoły przewidziano następujące przedmioty: religia, język polski i literatura, rachunki, historia Polski i nauka o Polsce, geografia, botanika, chemia, zoologia, fizyka, uprawa roli i roślin, hodowla zwierząt, organizacja gospodarstw i rachunkowość, weterynaria, ogrodnictwo, pszczelarstwo, miernictwo, sprawy agrarne, nauki o spółdzielczości, budownictwo wiejskie, prawo gminne, rysunki i kaligrafia, higiena i ratownictwo¹⁹. Uczniowie codziennie realizowali 5 godzin zajęć dydaktycznych oraz 4 godziny zajęć praktycznych. W zakresie pozalekcyjnym uczniowie poświęcali czas „na czytelnictwo, przygotowanie lekcji, pogadanki, gimnastykę, ćwiczenia strażackie”²⁰. W szkole działała sekcja sportowa, która prowadziła treningi lekkoatletyczne, urządzała zawody sportowe i organizowała rozgrywki w piłkę „narodówkę”.

W ofercie kształcenia w szkołach rolniczych umieszczano informacje o możliwościach realizacji ćwiczeń fizycznych lub posiadanych obiektach sportowych. Państwowa Szkoła Rolnicza w Szubkowie (powiat rówieński, województwo wołyńskie) posiadała boisko sportowe. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w programach szkół rolniczych wychowanie fizyczne nie było przedmiotem obowiązkowym. W programie szkół rolniczych, jaki opublikowano na łamach „Siewu” z 1924 r., tylko w szkołach żeńskich przewidziano higienę²¹. Szkoły rolnicze na terenie województwa wołyńskiego znajdowały się w następujących miejscowościach: Adamówka, Białokrynica, Belmaż, Dubno, Horyńgród, Ochłapów, Sarny, Trościaniec, Wiśniowiec (stan na 1939 r.)²². Na terenie szkół rolniczych tworzone były m.in. Uczniowskie Koła Młodzieży Wiejskiej i Ochotnicze Straże Pożarne²³. W Szkole Rolniczej w Trościańcu zajęcia przysposobienia wojskowego były prowadzone przez oficerów i podoficerów 24 pp. w Łucku. Jak pisze J. Dębowski: „Przysposobienie wojskowe najwięcej nas jednak pociąga, jednorazowe ćwiczenia w tygodniu są najmiłą dla nas rozrywką, a oprócz tego ko-

¹⁷ „Siew” 1925, nr 39–40, s. 29–30.

¹⁸ „Siew” 1928, nr 8, s. 13.

¹⁹ „Młoda Polska” 1923, nr 19, s. 14–15.

²⁰ Tamże.

²¹ „Siew” 1924, nr 42–43, s. 10.

²² „Młoda Wieś” (Łuck) 1939, nr 9, s. 17. Redakcja czasopisma nie wymieniła w wykazie Państwowej Szkoły Rolniczej w Szubkowie.

²³ „Młoda Wieś” (Łuck) 1936, nr 5, s. 7.

rzyść dla nas, przyszłych rolników, jest duża przez skrócenie służby wojskowej o trzy miesiące”²⁴.

Szkoła Rolniczo-Leśna powstała w Żyrowicach (powiat słonimski, województwo nowogródzkie) w 1924 r. Pierwszym dyrektorem szkoły był inż. Henryk Tarłowski. Od 1 września 1927 r. szkoła przyjęła nazwę Państwowej Średniej Szkoły Rolniczo-Leśnej w Żyrowicach. Uczniowie szkoły realizowali wychowanie fizyczne i sport, m.in. lekkoatletykę i narciarstwo²⁵.

Fot. 1. Uczniowie Państwowej Średniej Szkoły Rolniczo-Leśnej w Żyrowicach (woj. nowogródzkie) podczas zawodów sportowych

Źródło: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie.

W szkołach rolniczych urządzano współzawodnictwo sportowe, m.in. w Szkole Rolniczej w Sobieszynie rozegrano w 1923 r. wewnętrzne zawody w lekkoatletyce. Na program zawodów składał się bieg na dystansie 100 m, bieg na dystansie 1000 m, skok wzwyż, skok w dal, rzut dyskiem, pchnięcie kulą, rzut piłeczką palantową²⁶.

²⁴ Tamże, s. 8. J. Dębowski był uczniem Państwowej Szkoły Rolniczej w Trościańcu.

²⁵ Składnica Akt Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie (SAMHPRLW), Zbiory ikonograficzne, W-5105/19, W-5105/21.

²⁶ „Siew” 1923, nr 21, s. 12.

Oprócz działalności na polu wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego, uczniowie szkół rolniczych uczestniczyli w ruchu wycieczkowym. Miały one różne cele i charakter. Jednym z celów wycieczek były wyjazdy do najprężniejszych ośrodków gospodarczych Polski, m.in. uczniowie Szkoły Rolniczej w Dęblinie odbyli w 1937 r. wycieczkę do Gdyni; wycieczki do WUL (Wiejski Uniwersytet Ludowy), m.in. wycieczka uczniów Szkoły Rolniczej w Czarnocinie do WUL w Szycach w 1926 r.; do największych miast Polski – głównie w celach poznawczych (w zakresie kultury i historii), m.in. wycieczka uczniów Szkoły Rolniczej w Popowie do Warszawy w 1932 r.²⁷

Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe oraz działalność turystyczno-rekreacyjna była realizowana w WUL. W 1921 r., z inicjatywy ks. Ludwiczaka został założony Uniwersytet Ludowy w Dalkach (powiat gnieźnieński)²⁸. Jak pisze redakcja „Młodej Polski”, „Uniwersytet ten ma bardzo ważne znaczenie dla nas, dlatego, że szerzy oświatę w miejscu najbardziej narażonym na zniemczenie – a również ważne jest to, że skupia bardzo wielu Polaków z zagranicy, z Niemiec”²⁹. Wychowankami WUL była młodzież pochodząca z różnych warstw społecznych.

W dniu 1 listopada 1924 r., staraniem Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (ZPNP) został uruchomiony WUL w Szycach (pod Krakowem)³⁰. Pracami WUL w Szycach kierował Ignacy Solorz³¹. Warto zwrócić uwagę, iż I. Solorz w 1922 r. „wyjechał jako stypendysta na praktykę rolniczą do Danii, gdzie m.in. zapoznał się z działalnością uniwersytetów ludowych”³². Wykładowcą w WUL w Szycach była żona I. Solorza – Zofia Solorz (z domu Michałowska). W 1930 r. WUL w Szycach przyjął oficjalną nazwę „Wiejski Uniwersytet Orkanowy”³³. W WUL w Szycach rokrocznie prowadzono kursy dla dziewcząt i chłopców³⁴. „Wiejski Uniwersytet Ludowy w Szycach – jak czytamy w numerze 17–18 z 1925 r. – budzi i rozwija głębokie życie indywidualne u wychowanków, zapala do tego, co piękne i szlachetne, daje im wyższe pojmowanie życia oraz wytwarza nastrój radosnej pracy dla siebie i dla drugich”³⁵.

²⁷ SAMHPRLW, Zbiory ikonograficzne, 3257.

²⁸ „Młoda Polska” 1925, nr 8, s. 7–8.

²⁹ Tamże, s. 7.

³⁰ „Młoda Polska” 1924, nr 17–18, s. 3–4; 1924, nr 23, s. 11; J. Kowal, *W XXX-lecie ZMW RP „Wici” 1928–1958*, [b.r.w.], s. 15.

³¹ *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 367; M. Mioduchowska, *Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej 1912–1928*, Warszawa 1984, s. 275–276.

³² Tamże.

³³ J. Kowal, *Wici. Powstanie i działalność społeczno-wychowawcza 1928–1939*, Warszawa 1964, s. 217. Jak pisze J. Kowal, WUL w Szycach przyjął nową nazwę dla „uczczenia pamięci zmarłego w tym roku wybitnego pisarza pochodzenia chłopskiego Władysława Orkana”.

³⁴ „Młoda Polska” 1926, nr 5, s. 13; 1926, nr 19, s. 19.

³⁵ „Młoda Polska” 1925, nr 17–18, s. 31.

W dniu 30 marca 1925 r. po zakończeniu kursu męskiego, rozpoczął się kurs letni (3-miesięczny) dla dziewcząt WUL w Szycach. Warunkiem uczestnictwa w kursie dla dziewcząt było ukończenie 18 roku życia. Program kursu obejmował m.in.: naukę języka polskiego, rachunki, historię powszechną, historię Polski, geografę, przyrodę, higienę, gimnastykę, śpiew, zagadnienia wychowawcze, naukę gospodarstwa domowego i robót ręcznych³⁶. „Działalność wychowawcza Zakładu wyrażać się będzie w stałym współżyciu rodzinnym z nauczycielami [...]; we współpracy w «Kole Koleżeńskim», istniejącym jako organizacja samorządu wychowanków, w kultywowaniu śpiewu, muzyki oraz gier i zabaw towarzyskich [...]»³⁷. WUL w Szycach dysponował boiskiem sportowym do przeprowadzania zajęć aktywności fizycznej. W dniu 7 kwietnia 1926 r. miał zostać otwarty nowy (3-miesięczny) kurs dla dziewcząt³⁸. Na kursie zaplanowano m.in. zajęcia teoretyczne i praktyczne wychowania fizycznego oraz gier sportowych.

Fot. 2. Słuchacze Wiejskiego Uniwersytetu Ludowego w Szycach podczas meczu rugby (jesień 1925 r.)

Źródło: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie.

Działalność WUL w Szycach pod patronatem ZPNSP trwała do 1931 r. Tradycje WUL w Szycach kontynuował, utworzony w 1932 r., Wiejski Uniwersytet

³⁶ „Siew”, 1925 nr 8; „Młoda Polska” 1925, nr 5, s. 1–2.

³⁷ „Młoda Polska” 1925, nr 5, s. 2–3.

³⁸ „Młoda Polska” 1926, nr 5, s. 13.

Orkanowy (WUO) w Gaci Przeworskiej (województwo lwowskie)³⁹. Dyrektorem i wykładowcą WUO w Gaci Przeworskiej – w latach 1932–1939 – był I. Solorz. W 1937 r. został wybudowany wysiłkiem społecznym budynek na „Gackiej Górze” stanowiący siedzibę WUO.

W Szycach, począwszy od 1932 r., funkcjonował Wiejski Uniwersytet Ludowy im. W. Orkana. Kierownikiem WUL był Jan Lipka, zaś instytucją prowadzącą było Towarzystwo Wiejskich Uniwersytetów Ludowych. W numerze 5 „Siewu” z 1932 r. opublikowana została notatka dotycząca działalności WUL w Szycach. W programie kursu żeńskiego, który miał się odbyć w okresie od 1 kwietnia do 1 lipca 1932 r., wśród zajęć praktycznych przewidziano realizację wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego⁴⁰. Zajęcia gimnastyki były prowadzone w jednostce 45 minutowej w czasie przedpołudniowym. Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe realizowano w WUL na kursach męskich⁴¹. Na kursach w WUL w Szycach słuchacze kursów uprawiali także narciarstwo⁴².

Realizacja kursów była obecna w programach działalności WUL w Dalkach i Odolanowie (województwo poznańskie)⁴³. W programie części kursów realizowano zajęcia z zakresu aktywności fizycznej. We fragmencie artykułu W. Restinga nt. *Co Uniwersytet Wiejski dać powinien* czytamy:

Poczucie zdrowia, [...] zadowolenie życiowe, a krzepkie siły fizyczne mają wartość nie tylko dla samego człowieka, ale też przyszłości narodu, trwałość i obronność państwa, stąd też higiena i ćwiczenia fizyczne powinny znaleźć się w programie prac i badań przyszłych przodowników życia wiejskiego⁴⁴.

Młodzież wiejska uczestniczyła w kursach organizowanych przez WUL w Michałowce i Różynie na Wołyniu. WUL w Michałowce i w Różynie powstały przy udziale kadry oświatowej Liceum w Krzemieńcu. WUL w Michałowce (powiat dubieński) powstał w 1932 r., natomiast w Różynie w 1935 r.⁴⁵ W programie żeńskich kursów przewidziano m.in. zajęcia z higieny. W WUL województwa wołyńskiego realizowano wychowanie fizyczne i sport. Oprócz ćwiczeń z zakresu gier i zabaw ruchowych, gier sportowych, codziennie rano przeprowadzano gimnastykę poranną⁴⁶.

Jak pisze Jan Wypych, w „roku 1934 w woj. wileńskim prowadzono 9 Uniwersytetów Wiejskich nieinternatowych z 350 słuchaczami. Co roku zaś przy pomocy Związku Osadników odbywał się dla przodowników 2-miesięczny kurs

³⁹ J. Kowal, *Wici. Powstanie i działalność społeczno-wychowawcza...*, s. 217.

⁴⁰ „Siew” 1932, nr 5, s. 4–5.

⁴¹ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1932, nr 14–15, s. 4; 1932, nr 18, s. 11.

⁴² K. Maj, dz. cyt., s. 89.

⁴³ „Społem” 1932, nr 6–7, s. 2–3.

⁴⁴ „Społem” 1936, nr 11, s. 3–4.

⁴⁵ „Młoda Wieś” (Łuck) 1938, nr 3, s. 3.

⁴⁶ „Młoda Wieś” (Łuck) 1936, nr 4, s. 2.

oświatowo-społeczny w Wilnie”⁴⁷. W programie kursów oświatowo-społecznych zazwyczaj były obecne elementy aktywności fizycznej.

Z inicjatywy Wielkopolskiego Związku Młodzieży Wiejskiej (Wielkopolskiego ZMW) został utworzony w 1937 r. Uniwersytet Ludowy im. Jana Kasprówicza w Nietązkowie (województwo poznańskie)⁴⁸. Kierownikiem Uniwersytetu był Franciszek Wesoliński. Członkowie wiejskich organizacji młodzieżowych uczestniczyli w kursach WUL. W 1936 r. w kursach WUL brało udział 392 członków Centralnego Związku Młodej Wsi, natomiast w 1937 r. – 551⁴⁹.

Uniwersytet Wiejski w Bryskach (województwo łódzkie) został powołany w 1938 r.⁵⁰ Kierownikiem placówki był Franciszek Białas. Brak materiałów źródłowych nie pozwala na omówienie działalności Uniwersytetu Wiejskiego w Bryskach na polu kultury fizycznej i turystyki.

Ważnym elementem w działalności WUL był ruch turystyczny i krajoznawstwo. W programie działalności WUO w Gaci Przeworskiej, jak pisze J. Gaj,

znaczące miejsce zajmowały wycieczki turystyczno-krajoznawcze, jako ważny element systemu wychowawczego, realizowanego w tym ośrodku. Solorz tak oceniał dydaktyczne i wychowawcze walory wycieczki: Wycieczki nasze stawiam na równi z najlepszymi wykładami w stylu grundvigoskim i przeżyciami w rodzinie uniwersytetu wiejskiego [...]. Po intensywnym wysiłku myślowym i bezruchu fizycznym wyrывa się człowiek, zwłaszcza wsiowy do ruchu, do świata, a strudzony znów fizyczną wycieczką, odświeżany wrażeniami jeszcze z większą ochotą wraca do spokojnego skupionego zadumania nad sprawami ludzkimi. Dlatego u nas wycieczki – w przeciwieństwie do różnych szkół nie są wyjątkowym, jednorazowym wydarzeniem, wyrwaniem z jednostajności powszedniej [...], ale są normalnym jakby siódmym dniem do pracy, [...] ale w innym nastroju – radośniejszym, swobodniejszym, żeby iskry swej duszy powiązać z szerokim i dalekim światem bożym⁵¹.

W programach wycieczek, według J. Gaja „próbowano łączyć poznanie przyrody z dorobkiem gospodarczym, cywilizacyjnym i kulturowym innych środowisk”⁵². Słuchacze WUO w Gaci Przeworskiej realizowali wycieczki do ruin zamku w Białobłokach, na granicę polsko-czechosłowacką, koleją po Pogórzu Dynowskim, do Borysławsko-Drohobyckiego Zagłębia Naftowego⁵³.

⁴⁷ J. Wypych, *Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” w latach 1928–1934. Zarys rozwoju i działalności*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1979/1980, nr 20, s. 168.

⁴⁸ J. Kował, *Wici. Powstanie i działalność społeczno-wychowawcza...*, s. 225. Wielkopolski ZMW istniał w latach 1927–1936. W 1936 r. stał się częścią składową Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”.

⁴⁹ AZHRL, *Sprawozdanie Centralnego Związku Młodej Wsi za lata 1936–1938*, Warszawa 1939, s. 83.

⁵⁰ W. Strzelecki, *Tacy byliśmy. Wiejski Uniwersytet Ludowy w Bryskach w walce i pracy*, [w:] *Siew i „Raclawice”. Ruch młodzieżowy w czasie pokoju i wojny*, Warszawa 1992, s. 274–280.

⁵¹ J. Gaj, *Dzieje turystyki w Polsce*, Warszawa 2008, s. 87.

⁵² Tamże.

⁵³ SAMHPRLW, *Zbiory ikonograficzne*, W-10490, W-10510, W-10505, W-19506, W-10507, W-11699, W-1170.

Na łamach prasy wiejskich organizacji młodzieżowych publikowano materiały odnoszące się do turystyki i krajoznawstwa w działalności WUL. Stanisław Pielsa na łamach „Siewu” opublikował artykuł pt. *Znaczenie wycieczek krajoznawczych*⁵⁴. We fragmentach pracy czytamy: „Żyje człowiek gdzieś na zapadłej wsi i czasem nie wyobraża sobie, jak potężna jest Polska, jak wiele posiada bogactw. [...] Pracę w Uniwersytecie Ludowym w Szycach rozpoczęliśmy od poznania swego kraju. W pierwszą niedzielę naszego pobytu wybraliśmy się do ruin zamku w Korzkwi w dolinie Prądnika”⁵⁵.

Fot. 3. Słuchacze Wiejskiego Uniwersytetu Ludowego w Szycach podczas wycieczki w Tatry (Hala Gąsienicowa) – czerwiec 1925 r.

Źródło: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie.

W innej publikacji, pt. *Wycieczka w Tatry*, Regina Rędziszówna opisała wycieczkę w Tatry uczestniczek kursu WUL w Szycach⁵⁶. Uczestniczki kursu odbyły m.in. wspinaczkę na Giewont i Zawrat. „Zdobywanie szczytów, jak pisze R. Rędziszówna, dodało nam chęci do zwalczania trudności spotykanych w życiu”⁵⁷.

⁵⁴ „Siew” 1933, nr 5, s. 9.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ „Siew” 1934, nr 13, s. 167.

⁵⁷ Tamże.

W styczniu 1939 r. słuchacze WUL w Różynie odbyli dwutygodniową wycieczkę, zwiedzając m.in. Chorzów, Katowice, Kraków, Lwów, Warszawę, Wieliczkę i Zakopane⁵⁸.

Działalność w zakresie turystyki i krajoznawstwa była nie tylko elementem wychowawczym i kształcącym, ale także uzupełnieniem aktywności fizycznej. Celem wycieczek w programie kursów realizowanych w WUL w Szycach były obiekty historyczne miasta Krakowa⁵⁹, jak również wycieczki turystyczno-krajoznawcze w Tatry, do Ojcowa i Tenczynka⁶⁰. Jedną z wycieczek wykładowców i słuchaczy WUL do Tenczynka odbyła się w 1925 r.⁶¹

Różne instytucje i organizacje urządzały wyjazdy i wycieczki do szkół rolniczych i WUL. Jak czytamy w sprawozdaniu Związku Młodzieży Wiejskiej za 1925 r., wśród członków Wołyńskiego ZMW prowadzona była „planowa i energiczna akcja propagandowa za wyjazdami do szkół rolniczych i Uniwersytetu w Szycach”⁶². Efektem „akcji” był udział ośmiu członków (6 mężczyzn i 2 kobiet) w kursach w szkołach rolniczych oraz 2 członków w kursie w WUL w Szycach. Koło Młodzieży Wiejskiej w Michałowicach urządziło w 1927 r. wycieczkę do WUL w Szycach⁶³. Do WUL w Szycach organizowały wycieczki instytucje oświatowe, m.in. słuchacze Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Wyższego Kursu Nauczycielskiego z Krakowa (1927 r.)⁶⁴.

Wychowanie fizyczne, sport i przysposobienie wojskowe było obecne w programach szkół rolniczych męskich i żeńskich. Nie we wszystkich szkołach rolniczych w Polsce aktywność fizyczna posiadała charakter obligatoryjny. W zakresie zajęć teoretycznych prowadzono zajęcia z higieny. W zakresie pozalekcyjnym – szkolnym – realizowano współzawodnictwo sportowe i ruch turystyczno-krajoznawczy.

W środowisku młodzieży wiejskiej ważne miejsce pełniły Wiejskie Uniwersytety Ludowe. Wśród nich znaczącą rolę odegrały Wiejskie Uniwersytety Ludowe w Szycach i Gaci Przeworskiej. W programie tego typu placówek kulturalno-oświatowych występowały zajęcia wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego, m.in. realizowano gimnastykę, lekkoatletykę, gry sportowe i narciarstwo. Dopełnieniem aktywności fizycznej, realizowanej w Wiejskich Uniwersytetach Ludowych, był ruch turystyczno-krajoznawczy.

Ruch turystyczno-krajoznawczy – w szkołach rolniczych i Wiejskich Uniwersytetach Ludowych – był podporządkowany celom aktywnego wypoczynku, krajoznawczym, gospodarczym i poznawczym.

⁵⁸ „Młoda Wieś” (Łuck) 1939, nr 4, s. 17.

⁵⁹ SAMHPRLW, Zbiory ikonograficzne, W-10177, W-10178, W-10179.

⁶⁰ „Młoda Polska” 1925, nr 8, s. 8–9.

⁶¹ SAMHPRLW, Zbiory ikonograficzne, W-10112, W-10115.

⁶² AZHRL, Sprawozdanie Związku Młodzieży Wiejskiej za 1925 rok, [b.m.w.], s. 79.

⁶³ SAMHPRLW, Zbiory ikonograficzne, W-10275.

⁶⁴ Tamże, W-10277, W-10278.

Pobyty i kształcenie w szkołach rolniczych i Wiejskich Uniwersytetach Ludowych był nie tylko związany z nabywaniem wiedzy i podnoszeniem kwalifikacji, ale również mógł przynieść efekt w postaci poprawy poziomu życia – „wybicia się” – w środowisku wiejskim.

Summary

Physical Education and Tourism in Agricultural Schools and the Activity of Rural People's Universities in the Second Republic

This paper presents physical education and tourism in agricultural schools and Rural People's Universities in the Second Republic. Physical education and military training were present in curricula of male and female agricultural schools. In terms of extracurricular classes there was sports competition and tourist movement.

In the environment of rural youth Rural People's Universities were of great importance. Among them, a significant role was played by Rural People's Universities in Szyce and Gać Przeworska. Within curricula of such cultural and educational institutions there were physical education, sports and military training classes with such subjects taught as, among others, gymnastics, athletics, sports games and skiing. Tourist movement complemented the physical activity implemented at Rural People's Universities. The tourist movement was subordinated to the aims of active recreation, sightseeing as well as to economic objectives.